

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 2, Temmuz/July 2025]

Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN

<https://orcid.org/0000-0002-2455-7482>

Doç. Dr.

seyma.buyukkavaskuran@omu.edu.tr

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

<https://ror.org/028k5qw24>

Eğitim Fakültesi

Türkçe ve Sosyal Bilimler eğitimi Bölümü

Ahmet Şevket Bohça'nın Belki Adlı Romanından Tek Parti Dönemine Bir Bakış

A View From The Ahmet Şevket Bohça's Novel Belki To Single Party Period

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 29.05.2025

Kabul Tarihi | Date Accepted: 15.07.2025

Yayın Tarihi | Date Published: 20.07.2025

Atıf | Citation

Büyükkavas Kuran, Ş. (2025). Ahmet Şevki Bohça'nın Belki Adlı Romanından Tek Parti Dönemine Bir Bakış. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(2), 1333-1351. <https://doi.org/10.34083/akaded.1708612>

Büyükkavas Kuran, Ş. (2025). A View From The Ahmet Şevket Bohça's Novel Belki To Single Party Period. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(2), 1333-1351. <https://doi.org/10.34083/akaded.1708612>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Bu çalışmada, Ahmet Şevket Bohça'nın 17 Kasım 1969-10 Nisan 1970 tarihleri arasında *Zafer* gazetesinde tefrika edilmiş olan *Belki* adlı romanı içerdiği siyasi eleştiriler bağlamında incelenecektir. Romanın olay zamanı Türk siyaset tarihinde Tek Parti Dönemi olarak adlandırılan sürecin İsmet İnönü devresidir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk romanı, kanonik bir özellik göstermektedir. *Belki*, kanon dışı bir roman oluşuyla dikkat çeker. Ahmet Şevket Bohça, Adalet Partisi'nden meclise girmiş 13. dönem milletvekillerindendir. Yazarın siyaset hayatında yer alması eserin siyasi/politik eleştirel özellikler taşımasında etkilidir. *Belki* romanında Cumhuriyet Halk Partisi ve yönetimi, özellikle farklı kesimden roman kişileri vasıtasıyla değerlendirilir. Eserde devrin idarecilerinin yolsuzlukları, kendilerini halktan üstün gören tavırları, fertlerin haklarını ve kanunları ihlal etmeleri; bu siyasi dönemin insan ruhunda açtığı boşlukların oluşturduğu kimlik bunalımı gösterilerek eleştirilir. Yine modernleşme sürecinde Batılılaşma ve yenileşme tutkusunun geçmişi yok sayarak insanların köksüzleşmesine sebep olduğuna işaret edilir. Bu köksüzlüğün; kim olduğunu, ne yapması gerektiğini şaşırmış, kararsız, birlik olamayan, tepkisiz insanlar yaratmış olduğuna dikkat çekilir. Türk siyaset tarihinde Tek Parti iktidarına karşı yeni siyasi arayışların yazarın bakış açısına göre gerekçeleri roman başkışısı Ulvi'nin dönüşüm hikâyesiyle okura sunulur.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Şevket Bohça; *Zafer* Gazetesi; *Belki* Romanı; Tek Parti Dönemi; Tarihsel Eleştiri

Abstract

In this study, Ahmet Şevket Bohça's novel Belki, which was published in Zafer newspaper between November 17, 1969 and April 10, 1970, will be analyzed in the context of political criticism. The event time of the novel is the İsmet İnönü period of what is called the Single Party Period in Turkish political history. The Republican period novels show a canonical characteristic. Belki draws attention as a non-canonical novel. The Republican People's Party and its administration are evaluated through different novel characters, especially from the views of the religious and nationalist parts of the society. In the novel, the corruption of the administrators belonging to this party, their oppressive attitudes that ignore the people and see themselves as superior to the people, their violation of the rights of individuals and the law, and the identity crisis caused by the gaps opened in the human soul by this political period are shown and criticized. It is also pointed out that the modernization process and Westernization cause people to become rootless by ignoring the past. It is pointed out that this rootlessness has created people who are confused about who they are and what they should do, who are indecisive, unable to unite, unresponsive and lethargic. According to the author's point of view, the reasons for new political searches against the Single Party Rule in Turkish political history are presented to the reader through the transformation story of Ulvi, the protagonist of the novel.

Keywords: Ahmet Şevket Bohça; *Zafer* Newspaper; *The Belki* Novel; Single Party Period; Historical Criticis

Giriş

Avrupa; tarihi süreçte Rönesans, sanayi devrimi ve Fransız ihtilaliyle bir atılım yapar. Pozitivist, akılcı düşünme biçimi; sanayileşme, ulaşım ve teknolojiadaki ilerlemeler ve ayrıca milliyetçilik hareketleriyle dünya düzenine etki eder. Osmanlı Devleti, maruz kaldığı bu etki sebebiyle bir var olma mücadelesi vermek zorunda kalır. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı bu mücadeleyi Osmanlı Devleti aleyhine sona erdirir. Fakat Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlayan Milli Mücadele yeni bir Türk devletin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başarıyla sonuçlanır. Osmanlı döneminde modernleşme hareketleri Avrupa'yı tıp, mühendislik ve askerî alanda takip ederek zaten başlamış, zamanla düşünce ve yaşayış biçimine de sirayet etmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla modernleşme/Avrupalılaşıma, ulus devlet olma idealiyle beraber devam eder. Yapılan inkılaplar ve belirlenen ilkelerle bu ideale uygun yeni bir hayat tarzı başlar.

Bu yeni hayat, Osmanlı döneminde bir medeniyet kriziyle (Tanpınar, 1992, s. 101) başlayan modernleşme serüveninin bir devamıdır. Fakat özellikle Tanzimattan itibaren modernleşme, dönemin sanatçılarının temel eleştiri konularından biri olur. Edebî eserler, “bir ulusun tarihsel döneminin özgüllüğünü... hatta bazen bir halkın manevi, siyasal ve toplumsal gelişiminin çok belirli bir zaman noktasının da karakteristik boyutlarını” (Pospelov, 2005, s. 21) yansıtmaları bakımından sanatçıların toplumsal eleştirileri için bir araca dönüşür. Dolayısıyla modern Türk edebiyatı, içine doğduğu sosyal ve siyasal ortam sebebiyle daima siyasal ve eleştirel bir kimliği üzerinde taşımak zorunda kalır. Tanzimat döneminde modernleşme eleştirisi daha çok Batılılaşmayla ilgilidir. Şekilden ibaret Batılı bir hayat tarzının kişiyi düşüreceği komik ve trajik hâller roman kişileri üzerinden aktarılır. Batılılaşma ve modernleşmenin yanlış anlaşılması, ahlaki yozlaşmanın sebebi olarak eleştirilir. Üstelik bu eleştiriler, modernleşmekten yana olan yazarların kalemlerinden çıkar. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanı gibi. Hem Batılılaşmaya/modernleşmeye muhtaç olmak hem de modernleşirken yozlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalmak Türk milletinin siyasal, kültürel ve sosyal hayatında bitmeyen bir ikilem olarak yaşanır. Bu ikilem, dönemler boyunca edebî eserlerin özellikle romanların temel mevzuu olur.

Cumhuriyetle beraber Batılılaşma/modernleşme yönünde nihai bir karara varılmış olsa da eski-yeni, Doğu-Batı, madde-mânâ, beden-ruh tartışması hayatın içinde ve dolayısıyla edebî eserlerde yer alır. Modernleşme süreci, Cumhuriyet'in getirdiği inkılap ve ilkelerle devam eder. Cumhuriyet döneminde de içinde bulunulan siyasal ortam ve dışarıdan gelen siyasal fikirler edebî eserlere yansır. Dönemin yazar ve şairlerinin pek çoğu yazdıkları eserlerle bu dönemin destekçisi olurken (Çıkla, 2021, s. 35) bir kısmı az da olsa yeni hayata karşı Peyami Safa'nın *Fatih Harbiye* adlı romanında olduğu gibi eleştirel yaklaşırlar. Fakat “Cumhuriyet'in bu ilk döneminde sanat ve edebiyatın siyasal iktidara karşı etkin bir muhalefet yaptığı ve bu iki gücün çatıştığı söylenemez. Bu anlamda Türk edebiyatında asıl muhalefet ve çatışma İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır” (Karaca, 2004, s. 207). Genel olarak Cumhuriyet döneminin romancıları arasında Cumhuriyet ilke ve inkılaplarının gerekliliğini anlatanlar, mevcut siyasal idareyi eleştirenler, toplumsal

sorunların çözümü için Marksizmi önerenler, maziye özlem duyanlar, İslamî duyarlılık taşıyanlar, Anadolu'ya ve köye açılanlar, varoluş sancısı çekenler, geçmişle hesaplaşanlar, popüler aşk romanı yazarlar...(Enginün, 2005, s. 243-244) yer alır.

Bu çalışmada Ahmet Şevket Bohça'nın *Belki* adlı romanı, tarihsel eleştiri bağlamında değerlendirilecektir. Tarihsel eleştiri /tarihî eleştiri; edebiyat eserlerini, içinde doğduğu sosyal ve tarihsel bağlamıyla dönemin sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik yapısı, yazarın hayatı ve eserin yazılışıyla ilgili bilgiler ışığında inceleyip değerlendiren geleneksel bir eleştiri yöntemidir (Huyugüzel, 2018, s. 481-482). “Tarihsel eleştirinin en önemli yanı eseri belli bir sanat geleneğindeki yerine oturtmak, o tür eserlerin özelliklerini ortaya koymak, böylece eserde gözetilen amaçları, esere şekil veren ilkeyi belirtmek ve ona hangi açıdan bakılacağını bulmaktır” (2008, Moran, s. 79).

Ahmet Şevket Bohça (1920-1988) öğretmen, şair, yazar ve politikacıdır. Yazarlık serüveni 1940'lı yıllarda başlayan Bohça, ilk ve orta öğretimini Kastamonu'da tamamlar. 1945 yılında İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi (Yüksek Öğretmen Okulu)'den mezun olur. Aynı yıl Kars Lisesi edebiyat öğretmeni olarak göreve başlar. 1948-1950 yılları arasında Elazığ Lisesi'nde görev yapar. 1950'de Ankara Atatürk Lisesi'ne tayin olur. 10 Ekim 1965'te Adalet Partisi'nden 13. Dönem Kastamonu milletvekili seçilir. 27.07.1970'te Gazi Eğitim Enstitüsü'ne edebiyat öğretmeni olarak atanır. 02.10.1972'de Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü şefliğine seçilir. 21.03.1975 tarihinde emekli olur. 26.02.1988'de vefat eder. Üniversite yıllarından itibaren farklı dergi ve gazetelerde şiirleri ve yazıları yayımlanır. Öğretmenlik yıllarında da yerel gazetelerde makaleler ve şiirler yazmaya devam eder. Ankara'da; *İnkılap*, *Akşam*, *Akşam Postası* ve *Zafer* gazetelerinde edebî ve siyasi yazıları, tiyatro eleştirileri, şiir ve makaleleri, hikâye ve roman tefrikaları yayımlanır. “Köpük” (İdeal Basımevi, Ankara 1951), *Neşesiz Dünyam* (Sanat Basımevi, Ankara 1964), *Tomurcuklar Açarken - Çocuk Şiirleri* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1989) Bohça'nın basılmış eserleridir. Basılmamış eserleri arasında; “Çakıl Taşları” (1941) adlı sanat anlayışını sembolik bir anlatımla açıkladığı poetik eseri, rubailerinden oluşan “Bir Demet Rubai” (1980) adlı şiir kitabı ve *Çığlık* (1980) adlı bir romanı; ayrıca *İki Arkadaş* (1953), *Gölge*, *Son Fedakârlık* (1953) adlı piyesleri ve *Pamuk Dede* (1977), *Beyaz Kuş* (1978)... adlı çocuk piyesleri bulunmaktadır. Aktif siyaset hayatında yer alan sanatçının eserlerinde siyaset temel unsurlardan biridir.

Belki, “yakın tarih dönemecinde yer alan” (Yalçın, 2003, s. 346), mevcut siyasi idareyi eleştiren, Batılılaşma, kültürel kimlik ve kökler sorununa eğilen kanon dışı bir eserdir. 17 Kasım 1969 - 10 Nisan 1970 tarihleri arasında *Zafer* gazetesinde 136 gün tefrika edilmiştir. Romanın olay zamanı, Türk siyaset tarihinde Tek Parti Dönemi olarak adlandırılan sürecin İsmet İnönü devresidir. ‘Millî şef dönemi’ olarak da anılan bu devre 1938-1945 yıllarına tekabül eder. Eserin vaka zamanı ile yazma zamanı arasında yaklaşık otuz yıl vardır. Mehmet Narlı'nın ifadesiyle “Batılılaşma, kültürel kimlik ve kökler konusundaki arayış ve çatışmaların derinlikli olarak yansıması için galiba uzun bir zamanın geçmesi gerekmiştir” (Narlı, 2009, s. 118). Romanın yazarı Ahmet Şevket Bohça, 1920 doğumludur, çocukluk ve gençlik yılları, üniversite öğrenciliği Tek Parti Dönemi'nde

geçer. Dolayısıyla adı geçen dönemin şahidi bir romancı olarak kaleme aldığı *Belki*, işlediği konu ve içerdiği eleştirilerle ayrıca çok partili sisteme geçmeden önceki ülke ortamını eleştirel bir bakış açısından yansımasıyla dikkate değer bir eserdir. *Belki*, *Pertev Bey'in Üç Kızı*, *Kıralık Konak* adlı romanlarda olduğu gibi tikelden tümele, bir aile ve ailenin fertlerinden hareketle ülkedeki siyasi ve toplumsal değişimi yansıtır. Tarık Buğra'nın *Dönemeçte*, Adalet Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak* adlı eserlerinde olduğu gibi siyasi değişimlerin fert ve toplum üzerindeki etkilerine odaklanır.

Romanda Cumhuriyet Halk Partisi ve onun yönetimi özellikle dindar ve milliyetçi kesimden farklı insanların gözünden değerlendirilir. Devrin idarecilerinin kendini halktan üstün gören baskıcı tavırları¹, fertlerin haklarını ihlal etmeleri ve bu siyasi dönemin insan ruhunda açtığı boşlukların oluşturduğu kimlik bunalımı eleştirilir. Yine Batılılaşma, yenileşme tutkusunun geçmişi yok sayarak insanların köksüzleşmesine sebep olduğuna işaret edilir. Bu köksüzlüğün; kim olduğunu, ne yapması gerektiğini şaşırmış, karasız, boşlukta sallanan, birlik olamayan, tepkisiz insanlar yaratmış olduğuna dikkat çekilir. Bir anlamda yeni siyasi yapıların oluşma sebepleri hatta Demokrat Parti'nin kuruluş sebepleri, roman başkışısı Ulvi'nin dönüşüm hikâyesiyle okura sunulur. Eser bu özellikleriyle politik eleştiri niteliği taşır. Politik eleştirel eserler;

...daha ziyade totaliter rejimlerin, toplumlar ve kişiler üzerinde kurdukları baskıları ele alırlar. Bu durumdaki toplumlar da yer alabilecek ya da yer almış olan gelişmeleri, olayları, ilişkileri, yaşamları söz konusu toplumların yapılanmalarını gerçek olay ve kişilere göndermede bulunarak incelerler... Kimi zaman da yoğun toplumsal ve politik olayları anlatırlar. Toplumun belirli bir zaman dilimi içinde nasıl bir durum içinde bulunduğunu, politikanın kendisinin ve politikanın içinde yer alan bireylerin, politikanın kurbanı olan bireylerin dramlarını, politikayla insanların dramlarının birbiriyle nasıl bir etkileşim ve çatışma içinde bulunduklarını gelecek kuşaklara bir tür belge niteliğinde aktarırlar (Erden, 2004, s. 113).

Bir ideolojiye ya da siyasal eleştiriye bağlanan “yazarın asıl işi; göstermek, kanıtlamak, açıklamak, aldatmacaları ortaya çıkarmak, masalları, putları küçük bir eleştiri banyosunda çözümdürmektir” (Sartre, s.120). Politik eleştirel romanlara ait bu özellikleri *Belki* romanında açıkça görmek mümkündür.

Eserin merkezinde Ulvi adlı bir gencin kendini arayışı ve kimlik bunalımı yer alır. Bu yönüyle *Belki*, Ulvi'nin “tecrübesizlikten tecrübeliliğe, cehaletin mutluluğundan hayatın gerçeklerini kabul edecek olgunluk seviyesine geçiş sürecini hikâye eder” (Stevick, 2017, s. 20). Eser, bu bakımdan bildungs roman olarak da okunabilecek özellikler taşır. Çünkü “bir insanın akıl ve duygu gibi manevi yeteneklerinin işlenişini, onun yaşadığı çağ ve

¹ “İktidar kadrosuna Batılı tüketim değerlerinin hâkim olması ve yoğun bir “uygarlık” edebiyatı, dönemin laiklik anlayışı ile birlikte belli sınıf ve zümreler arasında kültürel çelişkiler yaratmıştır. Böylece “Batıcı” asker-sivil idareci kadro ve ticaret burjuvazisi ile sadece yoksul sınıflar arasında değil; iktidarın ittifak yaptığı yarı feodal ağalar da dâhil olmak üzere bütün prekapitalist sektör arasında bir kültür ikileşmesi ortaya çıkmıştır. Bu ikilik çeşitli toplumsal sınıf ve kategoriler üzerinde, tek parti rejimini bir baskı rejimi hâline sokmuştur” (Timur, 2013, s. 121).

toplumun istediği biçime girmesini; bu oluşuma katkısı olan maddi ve manevi etmenleri, geçirilen aşamaları, sonunda ulaştığı kişiliği konu alır” (Aytaç, 1990, s. 276).

Anadolu’nun küçük bir şehrinde yaşayan Ulvi, eski devrin din adamlarından Abidin Hoca’nın küçük oğludur. Babası Abidin Hoca yok olan geleneği, Osmanlı kültürünü temsil eder. Abidin Hoca’nın her şeyi kabul eden pasif tavrı sayesinde Cumhuriyet’ten sonraki yeni idare sistemi içinde yaşayabildiği belirtilir. Abidin’in çocukları da ülkedeki fikir ayrılıklarını temsil edecek özelliklerle donatılmıştır. Büyük oğlu Şemseddin ham ve kaba dindar, Mücahit milliyetçi, Ekrem paracı, Ulvi ise idealsiz ve inançsız bir gençtir. Ulvi’nin hayat karşısındaki şüpheli ve kararsız tavrı “*Belki*” kelimesinde ifade bulur. Büyük kızı Şükûfe, kocası Servet’in emrinde şahsiyetsiz ve silik bir kadındır. Küçük kızı Calibe ise modern, yarı eğitilmiş ve kurnaz bir kızıdır. Damadı Servet, kendini Avrupalı ve aydın gösteren, siyasi iktidarın bir uzantısı olarak şehirde Halkevi’nin ve Kızılay’ın başında bulunan, devlet memurlarını etkisi altında bulunduran biridir ve romanda mevcut siyasi partinin/yönetimin temsilcisidir.

Abidin Hoca’nın ailesi, Cumhuriyet sonrası Türkiye’nin küçük bir örneğidir. Bu ailenin bir ferdi olan Ulvi; köklerinden kopan, inancını ve ideallerini yitiren, mevcut düzene de ayak uyduramayan bir gençtir. Üniversite tahsili için İstanbul’a gitmiş fakat okulu bitirmeden dönmüştür. Yaşadığı kimlik bunalımı, şüpheleri ve ümitsizliği sebebiyle hayatı yalnızca düşünmekle geçer. Bu hâl Ulvi’nin Cazibeye duyduğu aşkla değişmeye başlar. Cazibe’yle bir hayat kurabilmek için öncelikle bir iş olması gerektiğini düşünen Ulvi, eniştesi Servet Bey’den yardım istemeye gider. Fakat Servet’in üstten bakan tavırları karşısında böyle bir talepte bulunmaktan vazgeçer. Kendi hakkıyla kimseye minnet etmeden bir iş bulmak ister. Valiliğin açtığı memur sınavına girer. Sınavı kazanır fakat sınav iptal edilir. Boş olan memur kadrosuna siyasi otoritenin maşası Nusret atanır. Ulvi, hakkını aramak için bakanlığa ve gazeteye şikâyet mektubu yazar ama bir sonuç alamaz üstelik şehirdeki idarecilerin düşmanlığını kazanır. Kardeşi Mücahit’in etkisiyle milliyetçi gençlerin toplantılarına katılır. Kız kardeşinin oyunları ve Servet’in Hakkı’yla iş birliği yapması sonucunda Cazibe, Abidin Hoca ile evlendirilir. Servet, Hakkı’ya sağlayacağı imkânlar karşılığında düğünün Halkevi’nde yapılmasını şart koşmuştur. Servet’in amacı Abidin Hoca’nın temsil ettiği zihniyeti yok etmektir. İçkili ve danslı düğünde Ulvi, Cazibe’yi anne sıfatıyla karşısında görür. Bundan sonra Ulvi’nin buhranları daha da çoğalır. Abidin Hoca oğlunun durumuna üzülür, yatağa düşer. Ulvi, babasının hastalanmasına sebep olduğu için ayrıca vicdan azabı çeker. Babasının başından ayrılmaz. Bir yandan da kendini arama sancısı çekmeye devam eder.

Hayatta inanacak, bağlanacak bir anlam bulamayan Ulvi, önce aşk sonra sadakat ve baba-evlat bağıyla sınanır. Cazibe’ye âşıktır ve Cazibe üvey annesi konumunda olmasına rağmen ona teslim olmaya hazırdır ama Ulvi kendisini bir şeyin tuttuğunu fark eder. Cazibe’nin artık annesi konumunda oluşunun kendini engellediğini anlar. Böylece dünyada bağlanılabilecek, alınacak kararları etkileyebilecek değerlerin, faziletlerin, bağların olduğunu kendi nefsinde tecrübe eder. Bu değerleri de ailesinde Abidin Hoca’nın temsil ettiğini fakat siyasi yönetimin onun temsil ettiği değerleri tamamen unutturmak

istediğini düşünür. Artık “belki” den, inançsızlıktan, köksüzlükten kurtulduğunu hissederek. Bu toplumun köklerinden gelen değerler için mücadele etmek üzere Ankara’ya, yeni hayatına doğru yola çıkar.

Kısaca olay örgüsü verilen eser, “kahramanının hayatını anlatırken bir toplumsal tarihi anlatabilme başarısını” (Naci, 1981, 200) gösterir. 1940’lı yılların Türkiye’si’ne dair yazarın bakış açısından bazı toplumsal özellikleri yansıtmaları ve bunlara yönelik eleştiriler içermesiyle siyasal/politik bir roman özelliği taşır. Zaten “İçinde yaşadığı toplumda resmî ideoloji ile ihtilafa düşen her romancı ister istemez siyasal olanla karşılaşır, siyasal düzene ve görüşlere anıştırmalarda bulunur. Çünkü başka bir dünya önermek son kertede başka bir siyaset önermektir” (Oktay, 2002, 273). Romandaki olayların sonunda başkisi başka bir siyaset önermek üzere Ankara’ya doğru yola çıkar.

İktidarın müphemiyetin değil açıklık ve kesinliğin yanında yer alması, muhalefetin de müphemiyetin, belirsizliğin, çok anlamlılığın, serbestiyetin veya hürriyetin yanında konumlanması” (Akay, 2006, s. 358) dikkate alındığında belirsizliğin ifadesi olan “belki” kelimesinin esere ad olarak seçilmesi, romanın yazıldığı dönemin siyasetine muhalefetin bir işareti olarak okunabilir.

Ulvi Aracılığıyla Yöneltilen Eleştiriler

Yazarın hayatından otobiyografik izler de taşıyan Ulvi, romanın başkisisidir. “Modern romanın ayırıcı niteliklerinden biri, roman başkisisinin yaşadığı diriliş (epiphany) veya aydınlanış anlarıdır” (Stevick, 2017, s. 186). *Belki* adlı eser de Ulvi’nin böyle bir diriliş veya aydınlanma sürecini hikâye eder. Onun bu sürece girmesinde içinde yaşadığı toplumla yaşadığı çatışma ve topluma yönelik eleştirel tavrı etkilidir.

Ulvi’nin bakış açısından ilk eleştiri, eğitim hayatına devam etmemesiyle ilişkilendirilerek dönemin bilim ve sanat dünyasına yöneliktir. Ulvi liseyi bitirdikten sonra İstanbul’a üniversite eğitimi için gider fakat daha ilk yılında bilimin yalanlar; sanatın çıkar ve adam kayırma üzerine kurulu olduğunu fark eder ve okulu bırakıp evine döner.

Ulvi vasıtasıyla yöneltilen asıl eleştiri Tek Parti siyasetinin toplumda oluşturduğu kimliksizlik sorunudur. Ulvi, yaşadığı şehirden nefret etmektedir. Nefretinin sebebi buradaki insanların küçük meselelerle ilgilenmesi, kendi işlerini bırakıp başkalarının hayatlarıyla ilgili dedikodu yapmaları, gerçeğe değil dedikoduya inanmaları, samimi ve dürüst olmayışlarıdır. Bu insanlar, gerçek düşüncelerini söylemekten acizdirler. Uydurdukları yalanlarla kendilerini inşa etmişlerdir. Tepkisiz ve miskindirler.² Böyle olmalarının sebebi mevcut siyasi düzene bağlanır. Tek Parti yönetiminde insanların yalancılığa, ikiyüzlülüğe ve uyuşukluğa meylettğine dair eleştiri Ulvi’nin gözlemi olarak

² “Milli şahsiyeti yalnız hareketsizlik öldürür. Gerek fertlerde ve gerek milletlerde hayat, ne kadar koyu ve kuvvetli ise, şahsiyet de o nispette ziyadedir” (Ağaoğlu, 2013, s. 27).

aktarılır.³ Zaten yakın tarihimizde bir dönüşüme yol açan Tek Parti Dönemi, Türk romanında kimlik sorununun gündeme geldiği yıllardır (Timur, 1991, s. 299).

Ulvi şehirdeki insanlardan farklıdır. Yalandan nefret eder, minnetsiz ve etiketsiz yaşamak ister. Fakat içinde bulunduğu toplumsal ve siyasi koşullar sebebiyle inancı, ideali ve bağlandığı değerleri belli olmayan “araf”ta “belki”de kalmış bir gençtir. Bu hâlini kendisi şöyle tasvir eder:

“Zıt düşüncelerin ve kararsızlıkların içinde yoğrulan insan bilmem ki bir gün gelip kendi yolunu bulabilecek mi? Düzensiz cemiyetin düzensiz eserleriyiz. Kararımız yok, inanışımız yok, sadece tereddütlerimiz, şüphelerimiz, ye’simiz, isyanımız var. Anlamadan yaşayamıyoruz. O hâlde nasıl ve niçin yaşıyoruz. O da belli değil” (*Belki*, 29 Aralık 1969, *Zafer*).

İnançsız, idealsiz, boş vermiş görünen Ulvi, insanı dünyaya bağlayan aşk bağıyla karşılaşınca kabuğunu kırmaya ve kendine ters gelen şeyler karşısında susmak yerine tepki göstermeye ve mücadele etmeye başlar. Cazibe’nin ağabeyi Hakkı, suçsuz yere tutuklanınca şehrin idarecilerini etkisi altında bulunduran ve Tek Parti iktidarının görünen yüzü olan Servet’in karşısına dikilir. Tepkisini şöyle dile getirir:

Boş laflarla vakit geçirmeyelim! Yok İnkılâp Türkiye’siymiş, yok hukuk devletiymiş. Gazetelere o şekilde yazılar yazdırabilir, kürsülerde o şekilde konuşturabilirsiniz. Fakat herkesi o şekilde düşündüremezsiniz! Ortada hukuku çiğnenenler varken lütfen hukuktan bahsetmeyiniz! Kanunu çiğneyen insan dün akşam kendi ağızla suçunu itiraf etmişti. Bu itiraf karşısında parti namına vazifenizi yapmazsanız siz de cürüm ortağısınız demektir (*Belki*, 3 Ocak 1970, *Zafer*).

Ulvi’nin tepkisi dönemin idarecilerinin, hukuka aykırı uygulamalarıdır. Bu devrin bürokratik işleyişi, memurların halka bakışı, insanların haklarının yok sayılması Ulvi’nin memur olma sürecinde yaşananlar etrafında tenkit edilir. Kazandığı memuriyet sınavının iptal edilmesi ve açılan kadroya idarecilerin maşası Nusret’in atanması üzerine valiye gider, hesap sorar. Vali onu kovar ama Ulvi, “Beni evinizden kovabilirsiniz; fakat dairenizden kovamazsınız! Siz şu anda bana resmen cevap vermeye mecbursunuz!” (*Belki*, 5 Şubat 1970, *Zafer*) diyerek hakkını arar. Memuriyet alımında yaşadığı haksızlık Ulvi’nin içinde isyan ve infial duygularını uyandırır. Bakanlığa dilekçe, Halkın Sesi gazetesine de bir şikayet mektubu yazar, alamayacağını bilse de susmayıp hakkını aramış olmaktan dolayı mutludur. Vali’nin Ulvi’ye karşı davranışları ve Ulvi’nin yaşadığı haksızlıkla Tek Parti Dönemi’nde ferdin ve haklarının değersiz görüldüğü somutlaştırılır.

³ Samet Ağaoğlu da aynı gerekçelerle Demokrat Parti’den milletvekili olmaya karar verdiğini günlüklerinde şöyle ifade eder: “O hâlde benim için politikaya girmek, aslında kökleri derin bir keyfi ve şahsi idare zihniyetine karşı mücadeleye girmektir. Bu mücadele her sahada ve çok çetin olacaktır. Çünkü yalnız şahıslarla değil, alışkanlıklarla, karakterlerle yüzlerce yılın sindirdiği korkularla, Doğu’nun sosyal hayatının dalkavukluk ikiyüzlülük, neme lazımcılık gibi hastalıkları ile de boğazlaşmak gerekecekti” (Ağaoğlu, 1992, s.34).

Roman boyunca Ulvi'nin fikir ve eylemlerinde mevcut siyasi düzene tepki görülür. Söz gelimi, idarecilerin “İsterse kimse gelmesin, biz geliriz!” düşüncesiyle şehir bahçesini şehrin dışına yapmış olmalarına karşı çıkar ve buraya “efendiler bahçesi” (*Belki*, 26 Aralık 1969, *Zafer*) der. Ona göre devrin yöneticileri halkı değil kendilerini düşünmekte, hiç endişe etmeden milyonlarca insanı etkileyecek kararlar almaktadırlar.

Ulvi başına gelen olaylardan sonra insanda bedenden önce ruh ve fikrin önemli olduğunu; din, gelenek, örf, âdet ve faziletin insanın tutunacağı kökler olduğunu fark eder.⁴ Bu kök değerlerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu anladığında “belki” kararsızlığından kurtulur, “olmaz” diyecek kararlılığa ulaşır.⁵ Bu değerleri yaşatmak için duyduğu mesuliyet hissi ona varlığının anlamını buldurur.⁶ Yüklendiği sorumluluk için mücadele etmek üzere Ankara'ya doğru yola çıkar. Bir gün şehre geri dönüp halkın karşısında şöyle bir konuşma yaptığını hayal eder:

Ben, yabancınız değilim. Abidin Hoca'nın oğluyum. Hepimizi yıkıp ortada bir şey bırakmayanlar, beni de yıkmışlardı. Güçlülükle ayağa kalktım. Hasta babamı hasta döşğinde bırakarak bu şehri terk ettim. Kendim için değil, sizin için terk ettim. Bugün buraya o gün çıkmış olduğum yoldan geliyorum. Güzel günler önümüzdedir. Fazilet bizi bekliyor. Dün bizim ağzımıza kilit vuranların ağzına biz kilit vuracak değiliz. Bizim karşımızda Servet Bey de konuşabilir. Şu anda bütün Servet Beyleri konuşmaya davet ediyorum. Demokrasi budur. İnsanlık budur. Bunları elimizden alanları bile biz bundan mahrum etmeyeceğiz. Sadece kendimize tahsis ettiğimiz hürriyet, hürriyet değildir (*Belki*, 9 Nisan 1970, *Zafer*).

Ulvi'nin hayalini kurduğu bu konuşma özellikle demokrasi, hak ve özgürlükler bağlamında mevcut düzenin tenkididir ve yeni bir yapının teklifini ve tanımını içerir.

Servet Bey Aracılığıyla Yöneltilen Eleştiriler

Servet Bey, Tek Parti iktidarının ürettiği ve temsilcisi bir tip olarak romanda işlev yüklenir. Tanzimat döneminden beri devam eden Batılılaşma ve modernleşme sorunlarının Cumhuriyet döneminde de sürdüğünü gösteren bir örnektir. Servet de Bihruz gibi bilmediği ve anlamadığı hâlde şeklen Avrupalıymış gibi davranır. Onun farkı,

⁴ Tanpınar'ın “Muhakkak olan bir taraf varsa eskinin hemen yanı başımızda bazen bir mazlum, bazen kaybedilmiş bir cennet, ruh bütünlüğümüzü saklayan bir hazine gibi durması, en ufak sarsıntıda serap parıltılarıyla önümüzde açılması, bizi kendisine çağırması, bunu yapmadığı zamanlarda da hayatımızdan bizi şüphe ettirmesidir. Tereddüt ve bir nevi vicdan azabı.” (Tanpınar, 2006, s. 39) tespitinde Ulvi'nin içinde bulunduğu bunalımın ve kararsızlığın sebeplerini bulmak mümkündür.

⁵ *Huzur* romanında İhsan'ın “Yeni Türk insanının ölçülerini kim biliyor? Yalnız bir şeyi biliyoruz. O da bir takım köklere dayanmak zarureti. Tarihimize bütünlüğünü iade etmek zarureti. Bunu yapmazsak ikiliğin önüne geçemeyiz.” (Tanpınar, 2000, s.239) düşüncesi, Ulvi'nin vardığı sonuçla ortaktır.

⁶ Ulvi'nin şahsi ve toplumsal ıstıraplarından doğan mesuliyet duygusuyla varlığına anlam bulabilmesi, *Huzur*'da İhsan'ın “İnsanlık mesuliyet duygusu ile başlar.” (Tanpınar, 2000, s. 278) cümlesinde ifade edilen düşünceyle örtüşür.

alafrangalığı siyasi güç ve zenginlik elde etmenin bir yolu olarak kullanmasıdır.⁷ Cumhuriyet; milliyetçilik ve Batılılaşma temeli üzerine kurulsa da dönemin siyasetçilerinin Batılılaşma anlayışı Servet Bey kimliğinde eleştirilir. Tek Parti iktidarının temsilcisi Servet; Batılı ve inkılapçı olmayı giyim, kuşam, yeme içme, dans gibi unsurlardan ibaret zanneden, cahil, yalancı, kurnaz biridir.⁸ Ülke ve şehir yönetiminde resmî bir görevi olmadığı hâlde kendisini herkesten, her kurumdan ve kanunlardan üstün görür. Tek özelliği zengin olmasıdır. Zaten bu özelliğini öne çıkarmak için kendisine Servet adı verilmiştir.⁹ Ulvi, yüce ve değerli olan mânâya; zıttı olan Servet de para ve maddeye işaret eder. Servet, zenginliğiyle Ankara'ya kadar sokulmuş oralardan satın aldığı nüfus ve itibarı yaşadığı şehre kadar getirmiş ve Halkevi'nin ve Kızılay'ın başına geçmiştir. Ulvi onun bu gücü nasıl oluşturduğunu şöyle açıklar: “Osmanlı hanedanının istibdadını yıktık” demişlerdi, onun yerine hanedansız bir istibdat getirmişlerdi. Artık padişah yoktu. Ankara'da şef, şehirlerde şefler vardı.¹⁰ Ankara'daki şefin adı ve mevki belliydi fakat şehirlerdekini tespit etmek kolay değildi. Bazen vali veya kaymakam olarak ortaya çıkardı bazen “parti başkanı” olarak, “halkevi başkanı” olarak... Hükmeden hangi noktadaysa oradan hükmederdi” (*Belki*, 1 Aralık 1969, *Zafer*).

Servet de emniyet müdüründen başhekimine kadar şehirdeki resmî kurumların ve kişilerin üzerinde söz söyleme, onları yönetme, şehre hükmetme gücünü elinde bulundurur. Kimin tutuklanıp serbest bırakılacağı, kimin işe alınıp alınmayacağı gibi kararlar, hak ve kanunlardan bağımsız olarak Servet'in kararına ve yönlendirmesine bağlıdır. Servet'in böyle bir güce sahip olması, eserde Tek Parti iktidarına yönelik eleştirilerin temel sebebidir.

Servet, bu şehrin ahengine uymayan fakat kimsenin itiraz edemediği bir güçtür. Her fırsatta kendini över. Büyük adam olduğunu göstermek için çabalar. Halkın içinde olduğu zamanlarda üstünlüğünü ve yetkileri elinde tuttuğunu göstermek için resmî evrakları özellikle ayağına getirtir ve büyük adam pozlarıyla imzalar. Yetkili, yenilikçi, Avrupalı görünmek için korkusuzca yalan söyler. Siyasetçilerden büyük dostları olduğunu sözlerinin arasına yerleştirir:

⁷ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I* adlı eserinin “Alafranga Züppeden Alafranga Haine” (Moran, 2013, s. 267) bölümünde Tanzimat dönemi ve 1920'li yıllarda yazılan Türk romanlarındaki züppe tipinin farklılığına işaret eder.

⁸ “Yeni Cumhuriyet büyük ideallerle ortaya çıkmıştır. Ancak idealler ne kadar yüksek olursa olsun onu taşıyacak güçlü ve inançlı omuzlara ihtiyaç vardı. İşte o özelliklere sahip insanların büyük bir kısmı ölmüş, kalanlarsa Cumhuriyet'i, yeni sistemi ve icraati bilmemektedirler. Böyle bir ortamda Batılılaşmayı ve Cumhuriyet'i sadece Batı hayranlığı olarak anlayan Batı'nın eğlence, dans ve modasını kalkınma sanan kişiler bir sefalet ve eğlence yarışına kapılırlar” (Yalçın, 2002, s. 213).

⁹ *Kıralık Konak'ta* “Türkler içinde kimse bu Servet Bey kadar ateşle, coşkunca alafrangalığa düşkün olmamıştır.” (Karaosmanoğlu, 2018, s. 15) cümlesiyle tanıtılan Naim Efendi'nin damadı Servet'le Abidin Hoca'nın damadı Servet Bey bu yönleriyle ortaklık arz ederler.

¹⁰ Osman Yüksel Serdengeçti'nin “Cumhuriyetçilik: Ebedî ve millî şef saltanatı... Sarayın köşke tebdili... Şehzadelerin yerine şefzadelerin gelmesi.” (Serdengeçti, 2014, s. 147) cümlelerinde benzer eleştirileri bulmak mümkündür.

İnkılapçıyız, Ulvi, her şeyden önce inkılapçıyız. İnkılapçılık nedir bilir misin? Ankara'da büyük bir dostum vardır. Bir gün onunla Karpiç'te yemek yiyorduk. Hani orada öyle herkes yemek yiyemez. İşte ismi lazım değil, o dostumla orada yemek yiyorduk. Bu ara ne dedi bilir misin? 'Biz her şeyimizle Avrupalılaşmaya adeta bir Avrupalı olmaya mecburuz.' İşte inkılapçılık budur. Bunu her yerde söyleyemeyiz. Onun için inkılapçıyız diye kapalı konuşuyoruz. Fesi attık, şapkayı giydik. Arap harflerini attık, Avrupalılar gibi yazmaya başladık. Zeybek'ten halaydan vazgeçtik dans etmeye başladık. Bunları ilk önce bu şehre ben getirdim. İlk defa karımı alıp baloya giden ben oldum¹¹ (*Belki*, 2 Aralık 1969, *Zafer*).

Bu tür konuşmalarıyla Servet'in esasında inkılapları ve Batılılaşmayı doğru anlayamamış olduğu gösterilir. Ulvi, onun gerçek yüzünü küçük bir oyunla ortaya çıkarır. Yudanis adlı bir içkinin Avrupa'da çok içildiğini kendisinin de bundan başka içki içemediğini söyler. Bunun üzerine Servet hemen bu içkiyle ilgili anılarını anlatmaya başlar ama aslında böyle bir içki yoktur. Servet'in yalancılığı ve sözde Avrupalı olduğu anlaşılır. Servet için insan hakları, adalet, millî ve manevi değerlerin bir önemi yoktur. Avrupalılar gibi yemek yemek, içki içmek, dans etmek, baloya gitmek yeterlidir. Servet'in şahsında Avrupalı ve modern olmayı dış görünüşten ve şekilden ibaret anlayan üstelik bu anlayışıyla halka yukarıdan bakan zihniyet eleştirilir.

Abidin Hoca Aracılığıyla Yöneltilen Eleştiriler

Abidin Hoca, eski devrin din adamlarındandır. Onun ailesi, Türkiye'nin küçük bir örneği gibidir. Çocukları, birbirinden farklı anlayışlara sahiptir. Aralarında kardeşlik bağı ve birbirini anlama gayreti yoktur. Hatta roman boyunca tekrarlanan, "Bu memleket yükselecekse Abidin Hoca'nın aile efradıyla yükselecek batacaksa da Abidin Hoca ailesi yüzünden batacak." (*Belki*, 6 Aralık 1969, *Zafer*) leitmotif cümlesi, Abidin Hoca'nın ailesinin ülkedeki farklı zihniyetleri ve bunlar arasındaki çatışmayı temsil eden özelliğine işaret eder.

Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Abidin Hoca, devri kapanmış bir dünya görüşünün ve yaşam biçiminin temsilcisi konumunda olur. Oğlu Mücahit'in Abidin Hoca'yı tasviriyle hem Cumhuriyet'ten önceki zihniyet hem de Cumhuriyet'le beraber içine girilen yeni hayat tenkit edilir:

Babamız, dünün bir posası... Fakat bu posayı ben yine birçok kıymet taslaklarına tercih edebilirim. Çünkü onda hiç olmazsa kendine ait olan, kendi olan yahut kendi değilse bile, öteden beri alışılmış olanlardan kendinde kalıveren bir şey var... Yani gerçekten inanabiliyor ve düşünebiliyor. Gerçi onun düşüncesi artık bu cemiyetin hastalığının ilacı olamaz. Hayatının, hareket ve aksiyon olarak değeri nedir, biliyor musun? Evlenmek! Onun bütün dinamizmi buradadır. Bu cemiyete, ta temellere kadar nüfuz

¹¹ Balolar, Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında modernleşmenin bir sembolü ve gereği kabul edilmiştir. Detaylı bilgi için bakınız: (Gündoğan, 2021, s. 271-285).

edecek bir dinamizm lazım... Fakat babamın dinamizmi sadece kendisine râcidir (*Belki*, 15 Aralık 1969, *Zafer*).

Abidin Hoca, Cumhuriyet öncesi Osmanlı geleneğinin temsilcisidir. İslam dini onun “belki”lerden uzak, her yönüyle kesin, sınırları belirlenmiş bir hayat çizgisinde yaşamasını sağlamıştır. Fakat hayat karşısında eyleme geçmeyi değil durup beklemeyi, geleni kabul etmeyi tercih etmesi, hayattaki tek eyleminin evlenmek olması, yeni girilen düzende aranan dinamizme tamamen terstir.

Abidin Hoca, etrafındaki değişikliklere içten içe tepkilidir. Olup bitenleri acı acı düşünmekten kendini alamaz. Romanda Abidin Hoca karakterinin bakış açısından Cumhuriyet’ten sonraki dönem din, laiklik, din eğitimi açısından eleştirilir. Abidin Hoca, imanını kaybeden bu yeni nesli; dinsizlikle, terbiyesizlikle itham etmek ister:

Öyle ya hiçbirinde itikat yok... Kendilerine yol gösterecek manevi bir mürşit yok... Bütün bu yokluklar içinde terbiye, ahlak nasıl var olabilir? Yıkıldılar, hepsini yaktılar. İnkılap yapıyoruz diye bir yıkma hareketine giriştiler. Mekteplerde din değil dinsizlik, terbiye değil terbiyesizlik öğretiyorlar. Tarih okutuyoruz diye Allah’ın resulünü tezyite ve tahkire giriştiler. Hazreti Muhammed bile demeyi çok görerek basit bir insanmış gibi Muhammed deyip çıkıverdiler. Allah’ın kelimasını -haşa sümme haşa- Muhammed’in yazdığı bir kitap hâline getiriverdiler. Hikmet-i ilahiden bahsetmek dururken ‘hikmet’i ‘felsefe’ yapıp çocuklara inkârı öğretmeye başladılar. Reybileri gölgede bırakarak küfrün gayyasına düştüler. Dün mektep ve medresede ilim ve iman vardı ve bunlar birbirlerini tamamlarlardı. Bugünkü mektep ise cehlin ve küfrün talim olunduğu yer hâline geldi. Böyle bir memlekette bugün bir parça terbiye, bir parça ahlak varsa yine şükredip oturmaktan başka çare yoktur (*Belki*, 24 Kasım 1969, *Zafer*).

Bu olup bitenlerde kendisinin de suçlu olduğunu, din adamları da dinsizler kadar cesur olsaydı bu hâle gelinir miydi diye düşünür. Fakat hayatından fedakârlık etmek istemediği için “Viran olası hanede evlâd u iyâl var!” sebebine sığınarak tepkisiz kalır.

...her şeye boyun eğmiş, hiç kimseye en küçük bir serzenişte bile bulunmamış hatta biraz da yapılanları alkışlamıştı. O da inkılâpçı olmuş, o da lâik olmuş, o da kavuk yerine şapka sallamasını öğrenmişti. Mekteplerine kendi gitmemişse bile oğlunu göndermiş, kızını göndermiş, kadın etinin aleni olarak müzayedeye konulduğu balolara gidenler arasında kızının ve damadının başta olduğunu bildiği hâlde hiç ses çıkarmamış hatta onları sözleriyle değilse bile hareketleriyle teşci eder gibi bir tavır takınmıştı (*Belki*, 25 Kasım 1969, *Zafer*).

Bütün bu yaşananlara Abidin Hoca’nın altmış yaşında olmasına rağmen kızı yaşındaki Cazibe’yle Halkevi’nde düzenlenen içkili bir baloyla evlenmesi eklenince onun şehirdeki bütün itibarı yok olur. Böylece Abidin Hoca’nın temsil ettiği zihniyet ve yaşam biçimi sona ermiş görünür. Fakat yazarın niyeti bağlamında, Ulvi’nin hayata tutunmasında Abidin Hoca’nın temsil ettiği gelenekten, terbiyeden gelen bazı değerler etkili olur. “Her şeye rağmen yıkamadıkları taraf, onu ayakta tutmuştu. Bu, bir bakıma da Abidin Hoca’nın zaferiydi. Annesini kollarının arasına almaktan son saniyede de olsa men eden bu rûhtu” (*Belki*, 9 Nisan 1970, *Zafer*).

Ulvi'nin "Abidin Hoca ve temsil ettiği değerler bu toplumda bütün asaleti içinde, kök olarak yerinde duracak, Servet Bey'ler ise göçüp gidecekti" (Belki, 8 Şubat 1970). düşünceleriyle pozitivist Batılı değerler etrafında kurulan yeni hayatın Türk milleti için yeterli olmayacağına işaret edilir; din, kültür ve gelenekten gelen değerlerin bağlayıcılığının görmezden gelinmesi tenkit edilir.

Mücahit Aracılığıyla Yöneltilen Eleştiriler

Mücahit, Ulvi'nin ağabeyidir. Aile içinde milliyetçi düşüncenin temsilcisidir. Kutsal bir ülkü için savaşan kimse anlamına gelen Mücahit adı onun kişiliğini sembolize eder. Babası ve ağabeyi Şemseddin'i din konusunda eleştirir. Onun eleştirileri Cumhuriyet'ten önceki hayat tarzına yöneliktir. Din adamlarının insanlara huzur diye miskinlik sunduğunu, tevekkül diye tembellik aşıladığını, insanları tepkisiz ve neme lazımcı hâle getirdiğini söyler. Milletin kurtuluşunu da bu miskinlikten kurtulmaya bağlar. Milletin mukadderatına yine milletin hâkim olmasını ister.

Mücahit mevcut siyasi yönetime de karşıdır. "Bu cemiyet, kendi idaresini kendisi bulmuş değildir. Bugün idâreyi ele geçirenler, tesadüflerin yardımı ve çeşitli hilelerin zoruyla başa geçmiş insanlardır." (Belki, 30 Ocak 1970, Zafer) düşüncesindedir. Mücahit'e göre bu idareciler her türlü yolsuzluğu yapmaktadırlar. Ayrıca düşünen insanlardan şüphe etmekte, kendileri gibi düşünmeyenleri düşman olarak görmekte, düşünebilen gençleri takip edip kendi kontrollerinde tutmak istemektedirler (Belki, 3 Şubat 1970, Zafer). Mücahit bu düşünceleri ve yaşadıkları dönemi "Fikirlerin inhisar altında bulunduğu, cilâların altındaki acı ve sert hakikatlerden bahsedilmesinin bir vatan hainliği kabul edildiği" (Belki, 16 Aralık 1969, Zafer) bir dönem olarak tanımlayışıyla yazarın sözcüsü konumundadır ve bahsi geçen dönemin eleştirileri Mücahit'in cümleleriyle net olarak ifade edilir.

Hacı Bey Aracılığıyla Yöneltilen Eleştiriler

Müteakidin kahvesinde oturan yaşlılardan olan Hacı Bey de Ulvi ve Mücahit gibi mevcut siyasi düzenin karşısındadır. Bu düzende kendini; gördüklerini söyleme, yaşananları düşünme ve konuşma konusunda baskı altında hisseder. Buna rağmen eleştirilerine devam eder. Türkiye'nin modernleşme sürecini yarım baş ağrısına benzetir:

Ya mevcut olanlar yarı yarıya yıkılmış ya yapılanlar yarıda bırakılmıştır. 'Hürriyet' dedik, ismini aldık, edebiyatını aldık, kürsülere çıkardık, cismini kaybettik. 'Cumhuriyet' dedik, cumhurdan korktuk. Milliyetçi olduk, milleti bir köşeye attık. Mâziyi yıkmak istedik, tamamen tasfiye etmedik yarısı kaldı. Yeni bir bina kurmak istedik, binayı yarıda bıraktık. Biz zaten bu yarımalar dünyasının ıstırabını çekiyoruz (Belki, 21 Aralık 1969, Zafer).

Hacı Bey, modernleşme sürecinde yapılan hataların milletin fertlerini birbirine düşman hâline getirmiş olmasından mustariptir. Günün idarecilerinin rüzgâr ettiklerini ama fırtına biçceklerini düşünür. Ulvi, Nusretle kavga ederken sandalyeyi havaya kaldırdığı zaman "Ne yapıyorsun oğlum, sandalye başımızın üstünde taşımak için değil üzerine oturmak için yapılmıştır. Onu şöyle yerine koy hele..." (Belki, 7 Aralık 1969, Zafer) demesi

mevcut idarecilerin kendilerini halkın üstünde saymalarına bir göndermedir. Ulvi'nin bu sandalyeyi yerine koyması; Hacı Bey'in Ulvi'den makamı, koltuğu halkın tepesinde bir tahakküm aracı olmaktan çıkarıp halka hizmet eder bir hâle getirmesi beklentisini ifade eder.

Nusret Biliner Aracılığıyla Yöneltilen Eleştiriler

Ulvi minnetsiz, kendi çabası ve başarısıyla hayatını sürdürmek isteyen; yalandan ikiyezlülükten nefret eden bir gençtir. Nusret ise Ulvi'nin tam tersi özelliklere sahiptir. Mücahit'in deyiimiyle “efendiler uşağıdır”. Nusret, devrin idarecilerinin aradığı insan tipinin bir örneği olarak dönemin siyasi yapısının eleştirisinde işlevsel bir rol oynar. Bu devirde, Ulvi gibi karakterli, düşünen, eleştiren insanların cezalandırıldığı; çıkarı için her türlü aşılanmaya ve göreve razı olan tiplerin ise mükâfatlandırıldığı onunla örneklenir. Ulvi, girdiği memuriyet sınavı iptal edilerek ve yerine sınava girmemiş Nusret atanarak cezalandırılır. Fakat bu haksızlık Ulvi'nin uyanışının ve mücadelesinin başlamasına sebep olur. Ulvi'nin karasızlık, belirsizlik ve düşünmekle geçen manasız günleri bu olaydan sonra haksızlıkla mücadele etmeye adanarak bir anlam kazanır. Devlet memuriyetine girip para için hürriyetini kaybetmek ve her şeye katlanmaktansa yani bir Nusret olmaktansa “hürriyetini kaybetmemiş bir insan olarak” (*Belki*, 10 Aralık 1969, *Zafer*) kalmayı tercih eder.

Emniyet Müdürü Aracılığıyla Yöneltilen Eleştiriler

Emniyet müdürü, hükümetin tayin ettiği devlet memurlarının seviyesini, vazifelerine ve halka bakış açısını göstermek işleviyle romanda yer alır. Emniyet müdürü şehrin güvenliğinden sorumlu olmasına rağmen şehir kulübünde içki içer, oyun oynar ve burada kavgı çıkarır. Göreviyle ilgili bir iş önüne gelince yüzünü ekşitmesine, istemeye istemeye işle ilgilenmesine ve “İşte böyle... insanı rakı masası başında bile rahat bırakmazlar. Neymiş efendim? Hâdisi varmış! Hâdisesiz dünya mı olur, be?” (*Belki*, 19 Aralık 1969, *Zafer*) cümlelerindeki tavrına dikkat çekilir. Onun ahlakî seviyesi başhekimle aralarında geçen şu konuşmada gösterilir: “Kadın dediğin bulunmayacak kadar nadir bir nesne mi be? Öyle olsaydı kara borsaya düşerdi. Her şeyin karaborsada olduğu bu devirde o, düpedüz meydanda baksana!” (*Belki*, 20 Aralık 1969, *Zafer*). Emniyet müdürü, şehirdeki günlük hadiseleri bitirmek için suçluyu aramak, bulmak yerine gelen şikâyetçilerin dövülmesi gerektiğini çözüm olarak önerir: “Gelen şikâyetçilere bas dayığı! Bak, bir daha hadise yapan kalıyor mu? Sonra efendim, biz bu heriflerin uşağı mıyız? Onlar hâdisi çıkarsınlar; biz uğraşalım. Yağma yok!” (*Belki*, 5 Aralık 1969, *Zafer*) Bu tutum ve sözlerin sahibi, halka ve mesleğine saygı duymayan emniyet müdürü şahsında devrin idarecileri, görev sorumluluğu ve ahlaki yönden eleştirilir.

Vali Aracılığıyla Yöneltilen Eleştiriler

Vali, yazarın mevcut siyasi idareyi eleştirmek üzere kurguladığı tiplerden biridir. Ulvi, memuriyet sınavına girmiş ve kazanmıştır. Fakat sınav, vali tarafından iptal edilmiş ve bu memuriyete sınava girmemiş olan Nusret Biliner tayin edilmiştir. Ulvi, yaşanan bu haksızlığın hesabını sormak için valinin makamına gider. Valinin umursamaz tavırları ve

laf oyunları onun kişiliğini ve idarecilik tarzını ortaya koyar. Ulvi'nin sorularına cevap vermez hatta "Sana bir valiye suâl sorma salâhiyetini kim verdi?" diye kızar. Ulvi'nin "Basit: Hakkım!" cevabı üzerine "Hak yok, vazife vardır"¹²... Dikkat et, gittikçe küstahlaşıyorsun! Biz rejimimizde ferdiyetçiliğe yer vermiyoruz. Bunun için de cemiyete karşı vazifelerimiz vardır. Buna karşılık bir hak talebinde bulunamayız. Bunun aksini düşünmeyi de rejimize ve partimize karşı küstahlık sayarız. Böyle küstahlıklara da müsamaha etmeyiz." diyerek Ulvi'yi tehdit eder. Ulvi'nin "Fertlerin hakkı yoksa Nusret bu vazifeye tayin edilmeye nereden hak kazandı?" (*Belki*, 4 Şubat 1970, *Zafer*) sorusu üzerine onu makamından kovar.

Vali, makamını kullanarak haksızlık yapar, suçunu da kalıplaşmış cümlelerle örtbas eder. Ulvi'nin şikayetin bakanlığa ulaşması üzerine Ulvi'yi çağırır ve ona yazarın eleştirmek istediği zihniyeti ortaya koyan tavsiyeler verir: "Haklı olduğun noktalar var. Fakat hakkını aramasını bilememişsin! İnsan, hakkını büyüklerin gözüne girmek suretiyle elde edebilir. Sen devletten daha kuvvetli misin ki devlete karşı gelerek hakkını arayabilesin?" (*Belki*, 28 Şubat 1970, *Zafer*) Üstelik kendisine bir memuriyet verileceğini söyler. Ulvi, memuriyet teklifini kabul etmeyince bütün haklarından feragat ettiğine dair yazı ister ve bakanlığı da böylece susturur. Vali, Ulvi gibi dik duran, sorgulayan birine değil Nusret gibi dalkavuk ve şahsiyetsiz insanlara imkanlar vererek onları istediği gibi kullanır. Vali, dönemin idarecilerinin yaptıkları haksızlıkların gösterilmesi ve eleştirisinde işlevsel rol üstlenir.¹³

Mücahit'in Arkadaşı Aracılığıyla Yöneltilen Eleştiriler

Mücahit'in arkadaşı sarı bıyıklı genç, milliyetçi biridir. Düşünceleriyle yazarın sözünü emanet ettiği kişilerdendir. İçinde yaşadıkları cemiyet için en büyük tehlikenin yine bu cemiyet olduğunu, her cemiyetin kendisine lâyük olan idareyi yine kendisinin bulduğunu savunur. Ona göre "bu milleti idare edenlerin bütün marifeti, bütün muvaffakiyeti milleti aldatmak, yalan ve hile üzerine kendi saltanatlarını kurmaktır... Hem de öyle bir saltanat ki saltanatı yıkmış olmak fikrine dayanmaktadır..." (*Belki*, 30 Ocak 1970, *Zafer*). Fakat bütün bunlara boyun eğen, her şeyi olduğu gibi kabul eden, ses çıkarmak şöyle dursun alkışlayan da yine bu cemiyettir. Bu sebeple cemiyetin yıkılması ya da yükselmesi kendisine bağlıdır.

Bir cemiyetin kurtuluşu için yükselişi sağlanmalıdır. Bu yükseliş, kurtuluşu da beraberinde getirecektir. Cemiyetin yükselmesi fertlerin kendi hak ve hürriyetlerini idrak ettikleri bir seviyeye çıkmalarıyla ve sorumluluk almalarıyla mümkündür. Fakat içinde yaşadıkları cemiyet etliye sütlüye karışmamayı, suya sabuna dokunmamayı üstelik 'Neme lâzım?' demeyi kendisine karakter edinmiş fertlerden oluşmaktadır. Böyle oldukları için de kendilerini ezen, yok sayan idareciler karşısında mazlum hâlde kalmışlardır. Zalimi

¹² Valinin bu sözü Cumhuriyet'le beraber girilen yeni hayata fikirleriyle yön gösteren Ziya Gökalp'in Ahlak şiirinin "Ahlak yolu pek dardır./ Tetik bas, önü yarıdır./ Sakın "Hakkım var" deme,/ Hak yok, vazife vardır!" (Gökalp, 1976, s. 13) dizelerine bir göndermedir.

¹³ Benzer eleştiriyi Yakup Kadri'nin şu cümlelerinde de görmek mümkündür: "Gerçi benim bildiğim, bir Halk Partisi vardı ama teşkilatı, valilerin, kaymakamların eline teslim edildikten sonra halk ile alakası kesilmiş, tamamıyla bürokratik bir şekil almıştı" (Karaosmanoğlu, 2013, s. 157).

yıkmakla cemiyetin kurtulması mümkün değildir, mazlumu hiç olmazsa zalim kadar kuvvetli bir hâle getirmek gereklidir. Mücahit'in arkadaşının bu düşünceleriyle romanda ortaya konulan toplumun uyuşuk ve tepkisiz hâlde oluşuna dair eleştiri ve bu soruna yönelik çözüm önerileri açıkça ifade edilir.

Kerim Bey Aracılığıyla Yöneltilen Eleştiriler

Kerim Bey, Ulvi'nin yaşadığı şehirdeki lisede edebiyat öğretmenidir. Mücahit'le samimi olması, milliyetçi düşünceye yakın olduğunun işaretidir. Kerim Bey, yazarın sözünü emanet ettiği kişilerdendir. Onun "Bu devirde memuriyet kadar üzücü bir şey tasavvur edilemez. Hakkın ve halkın sesine kulak versen, devlet babayı gücendirirsin; devlet babanın kör ve sağır bir emir kulu olsan hakkı ve halkı çiğnemiş olursun!" (*Belki*, 6 Şubat 1970, *Zafer*) cümlesi dönemin hükümetine yönelik eleştiridir. Kerim Bey'e göre bu devirde Namık Kemâl gibi, 'Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten/Çekildik izzet ü ikbal ile bâb-ı hükümetten' diyebilmek mümkün değildir. Bu şekilde çekilmeye kalkan kişinin esrareniz bir şekilde kazaya uğraması ya da kalp sektesinden gitmesi mümkündür. Dolayısıyla muhalif olanların cezalandırılması ya da baskı altında tutulması Kerim Bey vasıtasıyla dile getirilerek iktidarın eleştirisi sürdürülür.

Sonuç

Ahmet Şevket Bohça'nın *Belki* adlı romanı, 17 Kasım 1969-10 Nisan 1970 tarihleri arasında *Zafer* gazetesinde tefrika edilmiştir. Romanın olay zamanı, Türk siyaset tarihinde Tek Parti Dönemi olarak adlandırılan sürecin İsmet İnönü devresidir. Dönemin siyasal ve toplumsal gerçekliği, yazarın bakış açısından eleştirilir. Eser, bu yönüyle ve sunduğu tekliflerle siyasal/politik eleştiri özelliği taşır. Roman, yazarın bakış açısı ve niyetinden Tek Parti Dönemi'nin sosyal hayattaki etkisini edebiyatın imkânlarından yararlanarak yansıtır.

Başkişi Ulvi'nin yaşadığı kimlik buhranı ve dönüşüm, romanın merkezinde yer alır. Ulvi ve çevresinin içinde bulunduğu hâl, mevcut siyasi iktidarın uygulamalarıyla ilişkilendirilir. Onların düşünceleri ve yaşadıkları olaylar etrafında bahsi geçen siyasi sürecin toplumsal yaşama etkileri gösterilir. Tek Parti Dönemi'nin şehirdeki idarî kadrosu; iş ahlakına uymayan davranışları, kişilerin hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması, devlet kadrosuna memur alımlarında yapılan usulsüzlükler, kendilerini halktan üstün gören baskıcı tavırlar, görevlerini gereği gibi yapmamak, fertlerin haklarını ihlal etmek ve kanunlara uymamak bakımından tenkit edilir.

Öte yandan romanın genelinde toplumdaki kimliksizleşme, köksüzleşme ve bunun sebepleri üzerinde durulur. Osmanlının son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyetle devam eden Batılılaşma/modernleşme serüveninin toplumdaki etkileri, yazarın bakış açısından roman kişileri vasıtasıyla değerlendirilir. Tanzimat'tan itibaren romancıların sıkça işlediği konulardan olan Batılılaşmayı/modernleşmeyi; giyim, kuşam, dans, içki... gibi yüzeysel bağlamıyla kabul eden anlayışın Cumhuriyet döneminde de devam ettiğine dikkat çekilir. Bu anlayışa sahip kişilerin Tek Parti Dönemi'nde halkın üzerinde kurduğu tahakküm sebebiyle toplumun ikiyüzlü ve tepkisiz bir hâle geldiği romana mekân olarak

seçilen Anadolu şehrindeki insanların durumuyla gösterilir. Batılılaşma gayretleriyle geçmişle ve toplumu ayakta tutan kök değerlerle bağların kopması, Ulvi'nin buhranlarının kaynağı olarak işlenir. Ulvi, bu bağların kopması sebebiyle inançsız, değersiz ve amaçsız bir hayatın içinde kalmış; boşlukta sallanan, kararsız ve kimliksiz bir insana dönüşmüştür.

Ulvi'nin değişimi ve dönüşüm süreci, yazarın niyeti bağlamında arkada bırakılan ve unutilan geleneğin temel değerlerinden aşkla başlar, aile bağıyla devam eder. Ulvi, aşkın bağlayıcılığıyla hayatta sorumluluk alması ve mücadele etmesi gerektiğini idrak eder. Onu tutan hiçbir inancın olmadığını düşünürken aile, sadakat, fazilet gibi bağ ve erdemlerin aslında kimliğini oluşturan ve ayakta durmasını sağlayan güçler olduğunu fark eder. Ulvi'nin bu değerler için mücadele etmek üzere Ankara'ya doğru yola çıkması, siyasete atılması, bu değerler etrafında yeni bir siyasi yapının oluşacağını sinyallerini verir.

Kaynaklar | References

- Aytaç, G. (1990). *Edebiyat yazıları I*. Gündoğan Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (2013). *Üç medeniyet*. Doğu Kitabevi.
- Ağaoğlu, S. (1992). *Siyasi günlük*. (Haz. Cemil Koçak). İletişim Yayınları.
- Akay, H. (2017). İktidar olarak müphemiyet. *Dilsel sanat ve iktidar sempozyumu bildiriler kitabı*. 357-368.
- Bohça, A. Ş. (17 Kasım 1969 - 10 Nisan 1970). Belki. *Zafer gazetesi*.
- Çıkla, S. (2021). *Türkiye’de rejim ve edebiyat*. Kitapevi.
- Enginün, İ. (2005). *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı*. Dergâh Yayınları.
- Erden, A. (2004). Toplumsal yaşamda sosyopolitik kurmacanın yeri: Başkaldırının şiiresselliği üzerine. *Hece*. Hayat, edebiyat, siyaset özel sayısı. (90-91-92). 99-110.
- Gökalp, Z. (1976). *Yeni hayat-Doğru yol*. (Haz. Müjgan Cunbur). Kültür Bakanlığı.
- Gündoğan, H. (2021). Bir meşruiyet mekânı olarak balolar ve baloların cumhuriyet dönemi Türk romanına yansımaları. *Journal of Turkish research institute* (71). 271-285.
- Harvey, W.J. (2017). Romanda sosyal ortam. *Roman teorisi*. (Sevim Kantarcıoğlu çev.). Akçağ Yayınları. 176-194.
- Huyugüzel, Ö.F. (2018). Tarihsel eleştiri. *Eleştiri terimleri sözlüğü*. Dergâh Yayınları.
- Karaca, A. (2004). Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye’de sanat, edebiyat ve siyasal iktidar. *Hece*. Hayat, edebiyat, siyaset özel sayısı. (90-91-92). 196-208.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2018). *Kiralık konak*. İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (2013). *Politikada kırk beş yıl*. İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2008). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2013). *Türk romanına eleştirel bir bakış I*. İletişim Yayınları.
- Naci, F. (1981). *Türkiye’de roman ve toplumsal değişme*. Gerçek Yayınevi.
- Narlı, M. (2009). *Roman ne anlatır? Cumhuriyet dönemi 1920- 2000*. Akçağ Yayınları.
- Oktay, A. (2002). Siyasal roman üzerine. *Hece*. Türk Romanı özel sayısı. (65-66-67). 272-275.
- Sartre J. P. (Basım tarihi yok). *Denemeler*. (Çev. Sabahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol). Say Yayınları.
- Serdengeçti, O. Y. (2014). *Bir nesli nasıl mahvettiler - Gülünç hakikatler - Akdeniz hilalidir*. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

- Shroder, M. Z. (2017). Edebî bir çeşit olarak roman. *Roman teorisi*. (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). Akçağ Yayınları. 19-33.
- Tanpınar, A. H. (1992). *Edebiyat üzerine makaleler*. Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2000). *Huzur*. YKY.
- Tanpınar, A. H. (2006). *Yaşadığım gibi*. Dergâh Yayınları.
- Timur, T. (1991). *Osmanlı Türk romanında tarih, toplum ve kimlik*. Alfa Yayıncılık.
- Timur, T. (2013). *Türk devrimi ve sonrası*. İmge Kitabevi.
- Yalçın, A. (2002). *Siyasal ve sosyal değişimler açısından cumhuriyet dönemi çağdaş Türk romanı 1920-1946*. Akçağ Yayınları.
- Yalçın, A. (2003). *Siyasal ve sosyal değişimler açısından cumhuriyet dönemi çağdaş Türk romanı 1946-2000*. Akçağ Yayınları.